

Informatorium – az intézménytől a szótörténetig

A Szegedi Tudományegyetem Bölcsészkarán 2009 februárja óta Informatorium fogadja az informatikus-könyvtáros hallgatókat. Ez most még csak egy egyszerű számítógépterem, oktatási célokra, de egy hamarosan megépülő nagy közintézményben, közel félezer négyzetméteren sokfunkciós, színes információszolgáltató térré is válik¹. Ennek apropóján tekintünk röviden végig az Informatorium közel 400 éves szó- és jelentéstörténetén. Úgy tűnik, a fogalom 20. századvégi erősödő népszerűsége ellenére ez idáig nem vált történeti vizsgálódás tárgyává az a sajátos 17-18. századi kézikönyvtípus, amelynek a kifejezést magát köszönhetjük, így áttekintésünk első kísérletnek tekinthető, annak minden gyermekbetegségével.

Egy fogalom új életre kel: Garfield és Stein

Eugene Garfield, a tudományos információszolgáltatás későbbi úttörője 1953-ban, még egészen ifjan, a *Columbia Egyetem* könyvtárszakos diákjaként, illetve a nagy múltú intézmény legelső *Grolier Society* ösztöndíjasaként egy kis esszét írt, amelyben a jövő könyvtáráról gondolkodva egy *magas intellektusú, tudományokban jártas, a tudásra tömegesen szomjazó népességet támogató intézményt*, „Informatoriumot” álmodik meg, amely nemcsak kiszolgálja a 2045-re (a világháború befejezésének századik évfordulójára) egyfajta új reneszánszba forduló emberiséget, hanem szabályos „információs nirvánába” vezet (Garfield, 1999).

Kilenc évvel később, a *Current Contents*² 1962. június 19-i számában ezekhez a gondolatokhoz és az akkor megkedvelt kifejezéshez nyúl vissza, amikor a lapban szerkesztőségi közlemény jellegű állandó információtudományi szekciót indít (Garfield, 1962a). A következő néhány évben fél tucat rövid írása jelent meg ebben az *Informatorium* rovatban, de aztán a közlemények az elnevezés „negatív konnotációja” miatt 1967-től pontosított rovatcím (*The Information Scientist*) alatt folytatódtak³.

Sok-sok idő múlva, 1999-ben Garfield még egyszer visszatér az *Informatorium*hoz, amikor visszatekintő esszében kapcsolja össze a jövő elképzelt könyvtárát (az „ideal library”-t) azokkal a rokondiskurzusokkal, amelyek a hatvanas években árnyalták és kiegészítették a fogalom értelmezési tartományát – elsősorban H. G. Wellsnek a jövő infor-

mációtudományi és információtechnológiai fejlődésének „futurisztikus” oldalát megtestesítő „világszagy” (World Brain) koncepciójával és Vannevar Bush „Memex”-ével, az emberi tudás hálózatszerűen összeköthető korpuszának víziójával, szoros összefüggésben a szükséges információk rendelkezésére állásának hiányával, az információválsággal (*information crisis*). Garfield itt erősen érvel korai tézise (Garfield, 1962b) mellett is, hogy tudniillik a tudomány műveléséhez mindenkinek kicsit információtudóssá kell válnia.

Az enciklopédikus tudású Garfield feltehetőleg nem véletlenül választotta az *Informatorium* kifejezést, de erre vonatkozó publikációiban nincs nyoma, hogy tisztában lett volna vele, hogy választásával valójában az oktatástörténet egyik óriása, a Magyarországon is tevékenykedő Comenius (*Jan Amos Komensky*) 1633-ban megjelent *Informatorium maternum* című közismert művét követi.

Garfield neologizmusától teljesen függetlenül, de feltehetően Comenius vonatkozó művének címét ismerve, arra reflektálva született meg az *Informatorium* fogalmának tankönyvelméleti használata a hetvenes évek Németországában⁴, amikor formát öltött Gerd Stein koncepciója a tankönyv hármasság jellegéről⁵. A tankönyv – mondja Stein – nem kizárólag a pedagógia terén: a tudomány, az oktatás és a politika metszéspontjában áll. Ennek okán van egy tartalmi-szaktudományos oldala, dimenziója, ahol a tankönyv egyszerűen információhordozó. Az oktatási-nevelési folyamat felől nézve beágyazott eszköz, a politika felől nézve kommunikációs médium. Stein terminológiájában rendre: Informatorium, Pedagogicum, Politicum. A német kutatónál tehát Comenius Informatoriuma a

tankönyv információs objektum természetét hangsúlyozó metaforává lett.

Informatorium Maternum

A bibliográfusokon és a pedagógiai kutatókon kívül vélhetőleg kevesen ismerik Comenius 1628 és 1631 között cseh nyelven összeállított munkáját (*Informatorium skoly materské*), amelyet maga fordított németre (*Informatorium maternum. Die Mutter Schule*), és amely 1633-ban és 1636-ban is megjelent Nürnbergben⁶. 1641-ben *School of Infancy* címen angolra is lefordították, és később is népszerű maradt⁷. Nem véletlen: a mű központi üzenete az, hogy a gyermeknek élete első hat évében felkészült és tudatos szülőktől kell megkapnia azokat az ismereteket és képességeket, amelyek szelleme további fejlődését majd megalapozzák. (Talán nem is csodálkozunk rajta, hogy az egyik legnépszerűbb, 1993 óta megjelenő cseh havi gyermeklap az *Informatorium 3-8* címet viseli.)

Comenius Garfield Informatorium-gondolatának tökéletes előfutára. Pedagógiai rendszere és didaktikai munkássága egyaránt a *pansophia* érdekében születik: az emberi tudás összegyűjtése és összerendezése, illetve hozzáférhetővé tétele a célja, amelynek érdekében a könyv mint tudáshordozó⁸ (és különösen a tankönyv, de még inkább a megfelelő didaxissal elkészült, illusztratív tankönyv), az oktatási intézmények és a tudásfolyamatok univerzalitását biztosító latin nyelv együttesen tehetnek sokat.

Ritkábban idézik, hogy Comenius számos kiadást megért latin nyelvkönyvei közül az egyiknek, a Pozsonyban, 1638-ban megjelent munkának a címében⁹ szintén szerepel az Informatorium¹⁰, és jellegadó, sok későbbi változatba átvett fejezetének címében is csak úgy hemzseg – a korszakban egyáltalán nem divatos – információ szó (*Informatio ad informatores puerorum de Vestibuli linguae Latinae usu*).

Az Informatorium használata Comenius előtt és után

Az *Informatorium* valójában egy jellegzetes, mégis keveset tárgyalt 17. századi kézikönyv-elnevezés: a 18. századra jócskán veszít népszerűségéből (de nem tűnik el), és helyét a *manuale*, *manuductio*, *lexicon*, *florilegium* és társai veszik át¹¹.

Maga a szó nyilvánvalóan az *informator* (oktató, tanító) középkori latin főnévnek (l. ebben a jelentésben először Tertullianus „*Adversus Marcionem*” [*Marcio ellen*] c. művét) az *-ium* főnévképzővel megfejtelt alakja – vagy a „*informatorius*” (oktató, tanító) melléknév semlegesnemű, főnevesült alakja. Jelentése: tanítás (Unterricht) vagy magyarázó könyv (Erklärungsbuch).

Bár a kifejezés már a 15. század második felében felbukkan egy parókiák számára kiadott agenda alcímeként (*Informatorium sacerdotum*, 1488),¹² igazán a 17. század elejétől vált általánossá és több szakterületen is használták, elsősorban persze a **teológiában**, mint a 16. század második felében élt Valentin Weigelnek (1553–1588) a Krisztushoz vezető keskeny utat kijelölő 1616-os művében¹³ (*Informatorium oder kurzer Unterricht*). Érdekes, hogy az írásaiban Weigel hatását felmutató német misztikus és természetfilozófus Jakob Böhme szintén ezt a címet adja 1620-ban kiadott tanításának (*Informatorium novissimorum oder Unterricht*).¹⁴ Az Isten, az Ember és az Ördög jobb megismeréséhez igyekeznek hozzásegíteni Paul Egard „*Informatorium Christianum*”-a 1628-ból¹⁵. A teológiai használat elterjedt maradt az egész 17. században, elég, ha csak Arnold Mengerings 1644-es lutheránus teológiai munkájára (*Informatorium conscientiae evangelicum*)¹⁶, a csehországi és Comenius-kortárs szerző, Paul Felgenhauer református katekizmusára (*Informatorium Catecheticum*)¹⁷, a Magyarországon is jól ismert Johan Arndt¹⁸ 1663-as *Informatorium Biblicum*-ára¹⁹ vagy a lelkiismeret szentségéről értekező August Pfeiffer „*Informatorium conscientiae eucharisticum*”-ára utalunk²⁰.

A teológián kívül előszeretettel használták a **nyelvtudományi és nyelvpedagógiai** munkák, mint a latin és a német nyelvoktatás Jakob Wolffstirn-féle 1649-es kézikönyve (*Informatorium Germanicum*)²¹, a latin nyelvhasználat 1671-es gyakorlókönyve (*Informatorium*)²² vagy az 1662-es lipcsei retorikai kézikönyv, az *Informatorium pro eloquentiae romanae tyronibus*²³. Az interneten teljes terjedelmében hozzáférhető és letölthető²⁴ Henricus Schoof holland nyelvű grammatikai munkája (*Informatorium*)²⁵ a *Genti Egyetem* könyvtárából származó példány digitalizált változataként.

A **vegytan és az orvostudomány** (l. Michael Crüchner 1654-es *Informatorium medico-chymicum*-át²⁶ vagy a vérhas megelőzésének 1666-os kézikönyvét (*Informatorium dysenteriko-prophylaktikon*)²⁷) mellett különösen a **jogászok** kedvelték az

elnevezést: Schröder „*Informatorium juris*”-a²⁸ „a jog tanulmányozásához szükséges képzést” nyújtja, Capellé pedig a jogi ügyeket „az indítékok és a körülmények alapján osztályozza”²⁹. Már a 18. század elejére csúszik a *Philoparchus Germanus* álnéven írogató *Christoph Heinrich Schweser* később számtalan kiadást megért jogi kalauza, „Az elmés hivatalnok”, avagy az *Informatorium juridicum*, amelyet a közigazgatásban szorgoskodók számára állított össze³⁰.

Egészen és meglepően késői a kifejezés első **könyvtári** előfordulása: a baseli *Boldog Margitvölgyi Karthauzi Rendház* könyvtárának katalógusát 1888-ban *Georgius Carpentarius* kézírata alapján *Ludwig Sieber* „a karthauzi rendház könyvtárosának informatoriuma” (*Informatorium bibliothecarii carthusiensis*) címmel adta sajtó alá³¹.

Garfield és Stein neologizmusainak árnyékában talán meglepőnek tűnhet, de egyetlen helyen a mai napig tovább él az eredeti, kézikönyvforma. Hollandiában a korábbi cserélhető kártyás (card index) megoldásokat felváltva³² 1971 óta adják ki az *Informatorium Medicamentorum* című gyógyszer-nyilvántartó könyvet a gyógyszerészek, orvosok és más egészségügyi szakemberek részére³³. Az online adatbázis évente kétszer frissül, könyvformában évente egyszer jelenik meg, és valamilyen, az országban használt (nyilvántartott és nem regisztrált) gyógyszert tartalmazza.

További kutatási feladatok

A futólagos áttekintés nyomán jól kirajzolódnak azok a vizsgálódási irányok, amelyek árnyalhatják és pontosíthatják a bemutatottakat. Szükségesnek tartjuk egy teljes könyvészet-összeállítás elkészítését az *Informatorium* elnevezést címükben tartalmazó kézikönyvekre. Magukat a kiadványokat nem látszik érdemesnek egyenként felkutatni, csak azokat, amelyek segíthetnek a fogalom megszületésének, etimológiájának tisztázásában, vagy szerzői reflexiót tartalmaznak, amelyben a műfaj- és vagy terminusválasztásra vonatkozó indokok sorolhatók fel. Ezt követően kerülhet sor egy teljes tipológia felvázolására, amely segíthet abban, hogy a tartalmi és formai kapcsolati szálak felfedésével a kifejezés ágas-bogas „leszármazási útvonala” rekonstruálható legyen.

Művelődéstörténeti szempontból az *Informatorium* – elsősorban aktuális jelentése és használata miatt – a kézikönyvtörténet mellett a „magas szintű szel-

lemi műveletek elvégzésére tudatosan megtervezett és megépített épület vagy épületrész” diskurzusának is érdekes fejezete. Ezt a történetet a hellén kultúrában elsősorban oktatási célra épített és a mai mediterráneumban szinte mindenütt látogatható műemlékként megmaradt sok-sok *Palaestra* kezdte írni, ezt folytatta az antik Rómában népszerű *portico* és *exedra*, amelyek a gondolkodást, és a *cubiculum*, amely a meditációt volt hivatva szolgálni. Részben ebből a hagyományból nőtt ki az itáliai reneszánsz *studiolo*-ja, amelyet attól függően építettek és díszítettek, hogy oktatási, tanulási, memóriafejlesztési vagy meditációs célokat szolgált. *Federico da Montefeltro* híres gubbioi és urbinói *studiolo*-it *Kirkbride* (2009) például *recombinatoriumnak* (is) nevezi, amely a gazdag vizuális szobabelsőt a memóriaprodukciót biztosító pedagógiával párosítva, a fizikailag kisebb méretű, makettszerű memóriaszínházon túllépve az új gondolatok és felismerések „szülőszobájaként” üzemelt. Az akadémiák és a 16. század népszerű dialóguskultúrájának is már-már „megszentelt” terei alakultak ki, az „együtt gondolkodás, kölcsönös tökéletesedés színtereiként”, a társalgás (*discursus*, *disputatio*, *conversazione*) templomaiként³⁴.

Különösen érdekes és részletes feltárássra méltó rokon fogalom és történet az *Imaginarium*-é. A kifejezés eddigi adataink alapján a 12. század végén, a templomi drámajátékok közegében születik meg, egy korábbi műfaj továbbfejlődéseként, a *Sepulchrum Imaginarium* szókapcsolat révén³⁵. *Siewers* (2009) a koraközépkori intellektuális élettel foglalkozó izgalmas könyvének *Cosmic Imaginarium* c. fejezetében már a képekkel (images), és főleg az ikonikus jellegű képekkel, mint a befogadás révén teremtett szellemi konstrukciók forrásaival összefüggésben tárgyalja. *Hobbes* 17. századi jezsuita kommentárszerzőinél (*Toletus*, *Pereira*, *Suarez* és mások) jelenik meg természetfilozófiai szövegkörnyezetben a *Spatium imaginarium*, a „képzelt terek” fogalma, a valóságos fizikai tér, a „*spatium reale*” ellentétéként (*Leijenhorst*, 1996). És ugyanúgy, ahogy az *Informatoriumot*, a 20. század végén az *Imaginariumot* is újra felfedezi a világ: mostanra tucatnyi amerikai, brit és ausztrál interaktív tudomány-népszerűsítő központ viseli ezt a nevet³⁶, és az *Informatoriumhoz* hasonlóan termékeny fantáziánév tudományos, művészeti, pedagógiai és üzleti kontextusban, számos érdekes analógiával³⁷.

Jegyzetek

- ¹ A *Pretoriai Egyetemen* az *Informatorium* nevet egy 13 számítógépes labort és közel 800 munkaállomást tartalmazó épület viseli. Majdnem azonos elnevezéssel és erősen hasonló funkciókkal, de alapvetően oktatási célra tervezte megépíteni az egrí *Eszterházy Károly Főiskola* patinás líceum épületének udvara alatt egy 2010 végére befejeződő grandiózus program részeként az *Infotórium* nevű interaktív természettudományos központot, egyfajta „digitalizált auditoriumot”, műemlékvédelmi okok miatt azonban a terv meghiúsulni látszik.
- ² *Garfield* úttörő vállalkozásáról, a tudományos információszolgáltatást nyújtó *ISI (Institute for Scientific Information)* lapjáról, a *Current Contents*-ről, valamint munkásságáról I. a monumentális életművét 15 kötetbe rendező *Essays of an Information Scientist* sorozatot, könyvként és szabad hozzáféréssel a weben. <http://www.garfield.library.upenn.edu/essays.html>
- ³ 1969-től aztán ismét változott a rovatcím, ezúttal *Current Comments*-re, reagálva a választott témáknak még az információtudománynál is jóval átfogóbb jellegére.
- ⁴ A *Comenius Institute* például 1954-ben kezdte meg működését Münsterben.
- ⁵ Elemzői és bibliográfusai két, Stern által szerkesztett tanulmánykötetet (Stein, 1976 és Stein, 1979), valamint saját monográfiáját (Stein, 1977) emelik ki. Stern modellje magyarul *Dárdai Ágnes* (különösen *Dárdai: 2002*) és *Dömsödy Andrea* (*Dömsödy, 2005*) összefoglalói nyomán vált ismertté.
- ⁶ COMENIUS, Johannes Amos: *Informatorium Maternum: Der Mutter Schul. Das ist: Ein richtiger un[d] augenscheinlicher Bericht, wie fromme Eltern theils selbst, theils durch ihre Ammen Kinderwärterin und andere Mitgehülffen ... die Kinder in den ersten sechs Jahren/ ehe sie den Praeceptoren übergeben werden ... auferziehen und üben sollen.* Nürnberg, 1636, Új kiadása: COMENIUS, JOHANN AMOS *Informatorium maternum Die Mutter Schule.* Adolf Riegisch, Liegnitz 1887. Bővebben: http://www.uni-koblenz.de/~gpstein/old/archiv/ss04/1.1.1._einfuehrung_pk/2.vorlesung.pdf
- ⁷ Számtalanszor kiadták, a 19. sz. vége óta például tucatnyi cseh nyelvű redakciót ismerünk, több utánnyomással, de további német, illetve szlovák kiadásokról is tudunk. (Ízelítőként I. http://www.worldcat.org/oclc/246968358/editions?editionsView=true&fq=&se=yr&sd=desc&referer=di&start_edition=11).
- ⁸ A könyvet „aranyánál-ezüstnél” többre kell becsülni, olvasni – sőt figyelmesen olvasni – és okosan kijegyzetelni kell (Komensky, 1970).
- ⁹ De sermonis Latini studio per vestibulum, januam, palatium et thesauros Latinitatis... absolvendo didactica dissertatio..., cui additur... de Vestibuli et Januae... usu debito *informatorium*. [Wratislaviae], (1638).
- ¹⁰ A Váradon, 1643-ban megjelent nyelvkönyv (COMENIUS, Joannes Amos: J. A. Comenii Januae linguae Latinae vestibulum, primum in usum... paedagogei Albensis Hungarice redditum, deinde orthodoxarum in Hungaria scholarum usui accomodatum. Varadini MDCXXXIII apud Abrahamum Kertes Szenci[jensem], RMK I.748) előszavában Piscator hívja fel erre a figyelmet. L: http://www.arcanum.hu/oszk/lpext.dll/eRMK/5efc/5f be/61c3?f=templates&fn=document-frame.htm&2.0#JD_RMNY2038
- ¹¹ Ezen a ponton érdemesnek tűnik megjegyezni, hogy a rekonstrukcióhoz a forrásfeltárásnak ebben a témakörben még a hagyományos, nem internetes módjaira kellett támaszkodnunk.
- ¹² *Agenda parochialium ecclesiarum.* Basel, 1488.
- ¹³ WEIGEL, Valentin: *Informatorium oder kurzer Unterricht, welcher gestalt man durch drei Mittels den schmalen Weg zu Christo sich kann sichren lassen.* Neuenstadt, 1616.
- ¹⁴ BÖHME, Jakob: *Informatorium novissimorum, oder Unterricht von den letzten Zeiten.* H. n., 1620.
- ¹⁵ EGARD, Paul: *Informatorium Christianum, das ist/ Kurtze und nützliche Erinnerung von der dreyfachen Schule : als der Göttlichenn, der Menschlichen, der Teufflischen. Zu dem Ende gerichtet, dass Gott, Mensch, Teuffel desto besser erkandt werden.* Lüneburg, 1628.
- ¹⁶ MENGERING, Arnold: *Informatorium conscientiae evangelicum: Evangelisches Gewissens-Recht, Rath und Unterricht, wie man bey den ordentlichen Sontags-Evangeliën sein Gewissen also in acht nemen ... lerne, dass man weder zur Rechten noch zur Lincken im Christenthumb verlossen: ... möge: ... / Altenburg in Meissen, Otto Michael, 1644.*
- ¹⁷ FELGENHAUER, Paul: *Informatorium Catecheticum: Catechismus oder Unterweisung dess Glaubens zur Seeligkeit an Gott und seinen Sohn Jesum Christum: Vorgestellet und verfasst aus dem H. wortte Gottes ...* [Amsterdam], 1652.
- ¹⁸ *Vier Bücher vom wahren Christentum* c. művét *Husztli István* fordította le, és részleteket fordított tőle az egyik első magyar író, *Petróczi Kata Szidónia* is.
- ¹⁹ ARNDT, Johan: *Informatorium Biblicum, Das ist: Etliche Christliche Erinnerungs-Puncten. So als ein Denckmahl im Eingang einer Bibel sollen geschrieben werden/ aus deren kurtzen Information ein Christ einen beständigen Grund/ Christlich zu*

- leben und seelig zu sterben/ fassen und schöpfen mochte. Hamburg, 1663. Feltehetően Arndt művére hivatkozók az alábbi, évtizedekkel később született munka is: SCHÜTZ, Constantin: *Gründliche Vorbereitung zu der gänzlichen Verantwortung wesswegen die Christl. Gemeine ist versichert worden: betreffend das Informatorium Biblicum und den Anhang bey der Predigt Hrn. D. Samuel Schelguigs*. Dantzig, 1695.
- 20 PFEIFFER, August: *Informatorium conscientiae eucharisticum. Complectens triginta casus conscientiae in administratione SS. Coenae piis mystis apprime utiles; praemittitur fundamentalis deductio controversiae palmariae de communione sub utraque, simulque varii ritus eucharistici declarantur*. Lipsiae, 1687.
- 21 WOLFFSTIRN, Jakob: *Schola Privata, hoc est: nova et compendiosissima ratio informandae pueritiae a primis literarum (linguae latinae et germanicae) elementis, usque ad perfectam grammatici sermonis cognitionem : quatuor instrumentis distributa. Quae sunt: I. Informatorium Germanicum. II. Tabulae V. Alphabetariorum et scripturientium, cum musicis et sacris primitiis. III. Dictionarium grammaticale. IV. Grammatica puerilis*. Breae, 1649.
- 22 *Informatorium Oder Erklär-Buch über Heinrich Schooffs Theatrum Grammaticale: Dadurch als durch eine kurtzbündige ... Lehr-Art ... die Lateinische Sprache Kunstgemäß zu lesen zu schreiben und zu reden ... kan beygebracht werden*. Kleve, 1671.
- 23 *Informatorium pro eloquentiae Romanae tyronibus, studiosis, et candidatis: ostendens per exempla accomodatissima, plana et perspicua facilitate producta, qua methodo artificioque flores in mellificio oratorio appositi, commode et concinne, ad festivum genuinae suadae ornatum ac nitorem peti, depromi et adhiberi debeant*. Lipsiae, 1662.
- 24 http://books.google.hu/books?id=xzIUAAAAQAAJ&dq=Informatorium+of+verklaer-boeck+over+het+theatrum+grammaticale&printsec=frontcover&source=bl&ots=10VNb0R8qU&sig=0h2ptGSUILL66xPnhB24vemVSnk&hl=hu&ei=HCVBS-33KY6qnAOL3ay9Aw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CAgQ6AEwA A#v=onepage&q=&f=false (Digitalizálva: 2008. jún. 24.)
- 25 SCHOOFF, Henricus: *Informatorium of verklaer-boeck over het theatrum grammaticale*. Ernestus Voskuyl, Utrecht, 1685.
- 26 CRÜGNER, Michael: *Neu vermehrter chymischer Frühling, das ist: Sonderbarer medico-chymischer Tractat, sambt einer astrologischen Continuation, die Gewächse zu samblen und zu gewissen Kranckheiten recht zu bereiten. Untertitel: darinnen ... dargethan wird, welches nicht allein irrigé Meinungen und falsche Processe, sondern auch im*
- Gegentheil, richtige, kurtze und waare Processe, mit sonderbaren Handgriffen, auch beygefügtém Gebrauch und Nutz gewiesen wird ... Beigefügt: Welchen vorher gesetzet Informatorium medico-chymicum oder Unterricht, was ein recht chymischer oder hermetischer Medicus sey und was von ihm erfordert werde*. Nürnberg, 1654.
- 27 LEISNER, Georg: *Informatorium dysenterikoprophyllaktikon correctum et secunda vice editum. Das ist: Kurtzer doch ausführlicher und in der Medicin gegründeter Bericht/ Was die Ursachen itziger grassirenden Durch-Brüche oder Ruhren seynd : Wie solche zu erkennen/ und man sich ... Praeserviren könne*. Plauen, 1666.
- 28 SCHRÖDER, Wilhelm von: *Informatorium iuris: In quo proponitur informatio necessaria ad studium luridicum, per totum illius curriculum directa: Qui informat iuris studiosum de universo iure, singulisque eius partibus exactissime dispositis et declaratis perfectiori modo, et faciliori methodo discendis, tractandis; Cum annexo indice manu ductorio. Qui iuris studioso ostendit, et oculariter demonstrat, quatenam iuris pars, quomodo seu qua discendi ratione et via, quolibet anno, et cuiuslibet anni parte sit pertractanda*. Schleusingae, 1640.
- 29 CAPELL, Rudolf: *Informatorium iuris. Wie eine iede Sache nach ihren Ursachen und Umständen in richtiger Ordnung an die Hand zu nehmen weißlich zu erkennen auch vernünftig darinn zu sprechen und urtheilen*. Hamburg, 1663.
- 30 Első megjelenése: SCHWESER, Christoph Heinrich: *Der kluge Beamte, Oder Informatorium juridicum officiale. Das ist: Unterricht, wie sich ein Beamter in denen seiner Herrschafft zukommenden hohen Landes und Territorialgerechtsamen regalien und Herrlichkeiten, dann auch Ober- und Nieder-Gerichten belehren ... sich aber selbst dabey ausser Verantwortung setzen könne*. Nürnberg, 1705.
- 31 *Informatorium bibliothecarii carthusiensis domus Vallis Beatae Margarethae in Basilea minori ex autographo fratris Georgii Carpentarii in bibliotheca Basiliensi asservato ed. Ludwig Dieber*. Basel, 1888. 22 p. (I. egy példányát például a Bayerische Staatsbibliothek-ban).
- 32 Annemieke Horikx szíves közlése.
- 33 <http://www.knmp.nl/vakinhoud/farmacotherapie/informatorium-medicamentorum-1>
- 34 Számos dialógus játszódik efféle csendes kis szobákban, a casalei *Academia degli Illustrati* vagy a mantovai *Academia degli Invaghiti* Cesare Gonzaga házában, vagy a *Civil conversazione* helyszíne, a Guazzo-ház. Részletesen I. Tekulics, 2009. 119 p.

- ³⁵ OGDEN (2002 p. 213.) szerint első előfordulásai: Johannes Beletus (1165. körül), Sicardus von Cremona (1215. körül). Wilhelm Durandus (1286–1291).
- ³⁶ L. néhányat az ismertebbek közül: The Bluedorn *Science Imaginarium* www.groutmuseumdistrict.org/bluedorn/index.cfm, a „vízre és viharra specializálódó” Fort Myers-i *Imaginarium*. <http://www.imaginariumfortmyers.com/Home/tabid/36/Default.aspx>, a kreativitásfejlesztésre és többnyelvűségre koncentráló *Imaginarium of South Texas*: <http://www.imaginariumstx.org/>, a tasmaniai Devonportban működő és egészen fiatalokra (3-7 évesekre) szakosodott *Imaginarium Science Centre*: http://www.devonport.tas.gov.au/index.php?option=com_content&ask=view&id=65&Itemid=74. A legújabb ilyen intézmény (*Imaginarium Discovery Center*) Alaszkában, 2010 nyarán nyitotta meg kapuit: <http://www.anchoragemuseum.org/expansion/imaginarium.aspx/>
- ³⁷ Imaginarium-nak hívja magát egy brit e-learning szakértői műhely, egy 17. sz.-i hangszeres zenét játszó együttes vagy épp egy nagy gyermekjáték-forgalmazó cég. Magyarországon feltehetően *Terry Gilliam* 2009-ben készült, nálunk 2010 januárjában bemutatott filmje, a „Doctor Parnassus és a képzelet birodalma” (*The Imaginarium of Doctor Parnassus*) révén vált ismertté és elterjedtebbé a fogalom.

Irodalom

DÁRDAI Ágnes 2002: A tankönyvkutatás alapjai, Dialóg, p. 56–57.

DÖMSÖDY Andrea 2005: Könyvtárhasználati tankönyvek és a kor tudományossága. Informatorium. = Elektronikus könyv és nevelés, 2005. 1. sz. www.tanszertar.hu/eken/2005_01/domsody_01.htm

GARFIELD, Eugene 1999: From the World Brain to the Informatorium. = Information Services & Use, 19. köt. 1999. p. 99–105. <http://www.garfield.library.upenn.edu/papers/informatorium/informatorium1.html>

GARFIELD, Eugene 1962a: The ideal library - The Informatorium. = Current Contents (1962. június). Reprinted in „Essays of an Information Scientist”, 1. köt. ISI Press, Philadelphia, 1977. p. 1. <http://www.garfield.library.upenn.edu/essays/Vlp001y1962-73.pdf>

GARFIELD, Eugene 1962b: Who are the Information Scientists? = Current Contents (1962. augusztus 7.). Reprinted in Essays of an Information Scientist, 1. köt. ISI Press, Philadelphia, 1977. p. 2. <http://www.garfield.library.upenn.edu/essays/Vlp002y1962-73.pdf>

KIRKBRIDE, Robert 2009: Architecture and Memory: The Renaissance Studioli of Federico da Montefeltro. Columbia University Press, <http://www.gutenberg.org/kirkbride/>

KOMENSKY, J. A. 1970: A könyvekről, az értelmi képzés fő eszközeiről. Elmondta munkálkodásának kezdetekor a Pataki Iskola nagytermében, 1650. november 28-án. Kétnyelvű, magyar-latin kiadás, (a magyar partner a Tankönyvkiadó Vállalat).

LEIJENHORST, Cees 1996: Jesuit Concepts of Spatium Imaginarium and Thomas Hobbes's Doctrine of Space Early Science and Medicine. 1. köt. 3. sz. 1996. p. 355–380.

OGDEN, Dunbar H. 2002: The staging of drama in the medieval church. Newark, DE, University of Delaware Press.

SIEWERS, Alfred K. 2009: Strange Beauty. Ecocritical Approaches to Early Medieval Landscape. The New Middle Ages, Palgrave Macmillan.

STEIN, Gerd (ed.) 1976: Schulbuchkritik als Schulkritik. Hinweise und Beiträge aus politikwissenschaftlicher Sicht. Saarbrücken.

STEIN, Gerd 1977: Schulbuchwissen, Politik und Pädagogik. Zur Sache Schulbuch. 10. köt., Kastellaun.

STEIN, Gerd (ed.) 1979: Schulbuch-Schelte als Politikum und Herausforderung wissenschaftlicher Schulbucharbeit. Stuttgart.

TEKULICS, Judit 2009: A dialógus művészete és a társalgás temploma. Szeged, Jate Press.

Beérkezett: 2010. VI. 29-én.

Z. Karvalics László

történész, információs
társadalomkutató,
a Szegedi Tudományegyetem
Könyvtár- és Humán
Információtudományi Tanszékének
tanszékvezető egyetemi docense.
E-mail: zkl@itm.bme.hu

Varga András

a SZTE Egyetemi Könyvtár
Régi és Ritka Könyvek Osztályának
főkönyvtárosa.
E-mail: vargaand@bibl.u-szeged.hu